

PEDRALBES

REVISTA D'HISTÒRIA MODERNA

24
2004

Departament d'Història Moderna

UNIVERSITAT DE BARCELONA

PEDRALBES

REVISTA D'HISTÒRIA MODERNA

Any XXIV, Núm. 24

2004

Redacció i administració:

© Departament d'Història Moderna
Facultat de Geografia i Història
Divisió de Ciències Humanes i Socials
Universitat de Barcelona, Zona de Pedralbes - 08028 Barcelona

Comandes i subscripcions:

Publicacions de la Universitat de Barcelona
Adolf Florensa, s/n - Tel. (93) 403 54 42 - 08028 Barcelona

© Publicacions de la Universitat de Barcelona

I.S.S.N.: 0211-9587

D.L.: B. 37.167-81

Impressió: Ediciones Gráficas Rey, S.L.

Data d'edició: 2005

PEDRALBES
REVISTA D'HISTÒRIA MODERNA
Any XXIV, Núm. 24
2004

Departament d'Història Moderna

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Director

PERE MOLAS RIBALTA

Secretaris

VALENTÍ GUAL VILÀ
JOAN-LLUÍS PALOS PEÑARROYA

Consell de redacció *Comitè Assessor*

A. Alcoberro Pericay	A. Alberola Romà
J. Bada Elías	R. Benítez Sánchez-Blanco
E. Badosa Coll	A. Domínguez Ortiz †
E. Belenguer Cebrià	Sir John Elliott
A. Casals Martínez	R. Fernández Díaz
J. Dantí Riu	R. Franch Benavent
E. Escartín Sánchez	R. García Cárcel
X. Gil Pujol	E. Giménez López
M. A. Martínez Rodríguez	J. Juan Vidal
M ^a A. Pérez Samper	J. Llovet Verdura
A. Sáez Rico Urbina †	C. Martínez Shaw
F. Sánchez Marcos	A. Mestre Sanchís
E. Serra i Puig	J. M ^a Oliva Melgar
J.M. Torras Ribé	E. Salvador Esteban
	A. Simon Tarrés

ÍNDIX

EN MEMÒRIA D'ALFREDO SÁEZ-RICO URBINA	9
---	---

ARTICLES

ISABEL GASCÓN: La vida cotidiana de tres reinas de la Corona de Aragón a través de los libros de cuentas	13
--	----

IVAN PARISI: La correspondencia cifrada entre el rey Fernando el Católico y el embajador Joan Escrivà de Romaní Ram	55
---	----

XAVIER GIL: Baltasar Gracián: Política de <i>El Político</i>	117
--	-----

PERE MOLAS: Dames del Barroc	183
--	-----

JESÚS VILLANUEVA: La <i>Marca Hispanica</i> de Pierre de Marca y Étienne Baluze a través de sus tres momentos de composición (1648-1650, 1660, 1688): de 'ilustración' humanista a colección documental	205
---	-----

ANTONIO ESPINO: La situación militar en el reino de Valencia durante la Segunda Germanía (1693)	233
---	-----

J.M. IÑURRITEGUI: Las virtudes y el jurista: <i>El Emperador Político</i> de Francisco Solanes y el amor a la patria	285
--	-----

JOSEP MARIA TORRAS RIBÉ: Catalunya després de la batalla d'Almansa: els desastres de la guerra contra la població civil (1707-1711)	311
---	-----

REVISTA DE LLIBRES

XAVIER TORRES SANS: Com es van fabricar els francesos: nació, pàtria i ciutadania <i>avant la lettre</i> (sobre obres de Bell, Landes, Sahlins, Smith)	337
--	-----

RESUM DE TESIS DOCTORALS

ALEXANDRA CAPDEVILA	351
JORDI JUAN BUYREU	361

EN MEMÒRIA D'ALFREDO SÁEZ-RICO URBINA

Pere Molas Ribalta

El mes de gener de 2005 va morir a Barcelona el professor Alfredo Sáez-Rico Urbina. Havia nascut el 1918 a la província de Soria i el 1944 va arribar a Catalunya com mestre nacional. La seva primera plaça va ser Cervera, a la qual va arribar en ple hivern. Més endavant es va establir a Barcelona on va desenvolupar la seva carrera de magisteri. Va guanyar una càtedra de l'Escola Normal de Palma de Mallorca, però no s'hi incorporà. A Barcelona va fer els estudis de Filosofia i Lletres i es va doctorar amb una tesi sobre el Virrei Amat, publicada el 1967, que encara avui és una obra de referència. Posteriorment va estudiar la figura del primer marquès de Castellòs i d'altres nobles catalans que com aquest foren virreis de Mallorca a les darreries del segle XVII. Vinculat a la càtedra d'Història Universal de la Universitat de Barcelona, el 1973 va ingressar en el nou Cos de Professors Adjunts Numeraris d'Universitat. En crear-se la nova Facultat de Geografia i Història, sota el deganat del Dr. Antonio Palomeque (1975), en va ser secretari, i va ocupar aquest càrrec amb els successius degans fins la seva jubilació el 1986. Des de 1975 formava part del Departament d'Història Moderna. Va participar activament en la conformació de la revista *Pedralbes* i en la tria del seu títol i va publicar articles extensos en els primers números, tots ells relacionats amb aspectes de la vida social i cultural del regne de Mallorca durant el darrer terç del segle XVII.

ARTICLES

DAMES DEL BARROC

Pere Molas Ribalta

RESUMEN:

El artículo presenta el papel que tuvieron las mujeres de la nobleza titulada del Principado de Catalunya a lo largo del siglo XVII como transmisoras del patrimonio y de los títulos nobiliarios. Este proceso afectó tanto a las familias tituladas del siglo anterior (en especial los Cardona) como a las que lograron esta condición a partir de 1599. También se estudian las formas de sociabilidad, las amistades femeninas, el matrimonio y finalmente las actitudes ante la muerte.

Palabras clave: Nobleza, Cataluña, siglo XVII, mujeres

ABSTRACT:

The article explains the role played by noblewomen in seventeenth-century Catalonia in the transmission of titles and noble ownership. This process affected older aristocratic families from the sixteenth century (namely the Cardonas) as well as those titles established after the year 1599. The article also studies the relationship and friendship among noblewomen, their marriages and finally the attitudes facing death.

Key words: Catalonia, 17th century, noblewomen

I. L'HERÈNCIA PER LÍNIA FEMENINA

El pas de les més importants senyories catalanes a famílies de l'aristocràcia de Castella al llarg de l'Edat Moderna va ser possible perquè la pràctica successòria permetia l'herència per via femenina. No era estrany

que aquesta fórmula de transmissió de propietats i honors es produís diverses vegades en la trajectòria dels títols.

El ducat de Cardona

Un cas paradigmàtic és el del ducat de Cardona, amb tots els títols vinculats, el comtat d'Empúries i el ducat de Sogorb al regne de València. El 1578 els consellers de la ciutat de Barcelona donaren l'enhorabona al nou duc de Cardona pel seu casament amb la duquessa donya Joana¹. La nùvia havia heretat el conjunt de ducats, comtats i senyories, per la mort sense successió dels seus germans. El marit era l'andalús Diego Fernández de Córdoba, marquès de Comares.

El procés d'herència per medi d'una pubilla ja s'havia produït en el cas dels Cardona a la generació anterior. Ja el 1516 el duc Ferran de Cardona només tenia filles. El 1519, davant un important avalot, el rei va prendre sota la seva protecció el duc i la seva muller, amb les seves filles, i l'humanista Pere Màrtir d'Angleria feia constar que el duc no tenia fills mascles². El matrimoni de la filla gran amb el duc de Sogorb, Alfons d'Aragó, havia creat un important conglomerat nobiliari. En cada contracte matrimonial s'estipulava la conservació del cognom Folc de Cardona. La duquessa Joana s'anomenava en el seu testament de 1608, Folc de Cardona i abans d'Aragó, per la gràcia de Deu duquessa de Cardona; i es referia al seu marit, ja difunt, com don Diego Hernández Ramon Folc i abans de Córdoba³.

La successió del ducat de Cardona per dona Joana havia estat impugnapada per una branca masculina del llinatge en un dels processos més importants que es tractava davant la Reial Audiència: "la tan celebrada lite", que deia l'advocat Jeroni Pujades. Don Galceran de Cardona reclamava la successió del ducat de Cardona, el marquesat de Pallars, el comtat de Prades i la baronia d'Entença. El 1603 es va pronunciar sentència en favor de la "excel.lent" donya Joana. El 1605 la duquessa Joana transferí el comtat d'Empúries al seu net, Enric, marquès de Comares, bo i reservant-se la jurisdicció i les rendes. Aquestes les tenia intervingudes per

1. *Rúbriques de BRUNIQUER*, Barcelona 1913, Volum I, p. 200.

2. Pedro Màrtir de ANGLERIA, *Epistolario*, Madrid 1956. III, p. 377.

3. AHPB. 561/92. Notari Francesc Simon. 10 de juliol de 1608.

l'Audiència, per fer front als seus deutes. El tribunal li fixà 5000 lliures anuals “de plat”, i consignà la resta als creditors. Pujades lamentava amb amargor la manca d'ingressos d'aquesta dama:

Llàstima veure per mals ministres de sa casa a tal misèria una senyora rebesneta del rei don Ferrando I.

Donya Joana va morir en una torre del pla de Barcelona el 13 d'agost de 1608⁴.

També els titulars del ducat de Cardona miraven de casar-se amb pubilles. El 1630 el primogènit del duc Enric, Lluís, es va casar a Madrid amb la tercera duquessa de Lerma, Mariana Isabel de Sandoval y Rojas (Madrid 1614 - Lucena 1651), i en conseqüència és citat a la documentació amb el títol de duc de Lerma, abans d'esdevenir-ho de Cardona per mort del seu pare el 1640. El matrimoni no va tenir fills barons supervivents, i en conseqüència els dominis de Cardona havien de passar altra vegada a una pubilla. Caterina d'Aragó, nascuda el 1635 a la població andalusa de Lucena, es va casar als 18 anys amb un gran hereu de l'aristocràcia de Castella, Juan Francisco de la Cerda, successor de la casa de Medinaceli, una mica més jove que ella. Però les esperances successòries podien veure's alterades. El duc Lluís de Cardona es va tornar a casar el 1660 amb una noia que hagués pogut ser la seva neta, filla del comte de Santiesteban. Si el matrimoni hagués tingut successió consolidada, la unió dels dominis de Cardona i Medinaceli no s'hagués produït. El diarista Jerónimo de Barrionuevo, en els seus *Avisos*, es feia ressó del casament, de l'esplèndid dot de 100.000 ducats aportat per la núvia, i de les “finezas” assignades pel nuvi: “desde luego 10.000 ducados para alfileres”, i una renda anual de 10.000 ducats més, que continuaria cobrant si el duc moria sens descendència. De criatures n'hi va haver. El mateix Barrionuevo comentava l'alegria del duc pel naixement d'una filla i la possibilitat de tenir un fill⁵. Efectivament, el matrimoni va tenir descendència masculina. El duc va morir el gener de 1670, deixant un nen que es deia Joaquim. La vidua, Maria de Benavides,

4. *Dietari de Jeroni PUJADES*. Transcripció i estudi de Josep M^a. CASAS HOMS. Barcelona 1975. I, p. 240 (la sentència) i 306 (la cessió d'Empúries), i II, p. 50 (“aliments”) i 70-71 (la mort),

5. *Avisos de don Jerónimo de Barrionuevo*. Edición y estudio introductorio de A. PAZ y MELIA. Madrid 1968. Biblioteca de Autores Españoles n°. 221. II, pp. 222, 229, 231 i 275.

en comunicar la mort del seu marit als diputats de la Generalitat els deia que “en Joaquín y en mí” trobarien la consideració de sempre. El nen, però, no va sobreviure i va morir el 5 de març del mateix any. Tres dies després, el cardenal Pasqual d’Aragó, germà del difunt, manifestava als mateixos diputats, que a la pena per la mort del germà se li unia ara la del nebot. En conseqüència el títol passava a la filla gran i al gendre. Aquest, que encara no havia heretat el títol de Medinaceli, feia saber als diputats que era el successor del ducat de Cardona “por mi mujer”⁶. Els esforços de l’altre germà del difunt, don Pere Antoni d’Aragó, per assolir l’herència de Cardona foren inútils i el ducat va romandre a les mans dels ducs de Medinaceli. Una vegada més un matrimoni va servir per arribar a un acord. Pere Antoni, que havia nascut el 1611, es va casar el 1680 amb una filla de la seva neboda. Per ell era el tercer matrimoni⁷. La duquessa Caterina de Cardona va enviudar el 1691 i va morir el 1696. El seu fill Lluís, que ja era duc de Medinaceli des de la mort del seu pare, la va succeir en els ducats de Cardona i de Sogorb. Ell mateix només va tenir filles i totes van morir abans que ho fes ell el 1711. L’herència passar al seu nebot, el marquès de Prieo, fill de Feliche María de la Cerda i Aragó⁸.

El marquesat d’Aitona

També la casa dels marquesos d’Aitona va incrementar els seus dominis per medi de matrimonis amb pubilles. El segon marquès, don Gastó de Montcada, es va casar amb la seva cosina Caterina de Montcada i Bou, baronessa de Callosa al regne de València, (filla de don Miquel de Montcada, virrei de Mallorca i Sardenya)⁹. La marquesa va morir el 1617 i la Generalitat va manifestar el condol al seu hereu, Francesc de Montcada, que en vida del pare portava el títol de comte d’Osona¹⁰. El comte s’havia casat

6. *Dietaris de la Generalitat (DG)*. VII (2002), pp. 336, 1401 i 1407.

7. J. SERRA VILARO, *Història de Cardona*. I. *Els senyors de Cardona*. Tarragona 1968. Capítol XXIV. L’anomena últim duc de la casa de Cardona.

8. FERNÁNDEZ de BETHENCOURT, *Historia genealógica y nobiliaria de la monarquía española*. V. Reedició, Sevilla 2003. pp. 6-7 y pp. 291-296

9. Gaspar ESCOLANO. *Décadas primeras de la Historia de la insigne y coronada ciudad y reino de Valencia*. Reedició, Valencia 1972. Libro VIII, capítol XXIII, 19. pp. 905-906.

10. DG. IV, p. 324. Pèsam de la mort de la senyora marquesa d’Aitona.

també amb una pubilla i filla única. Es tractava de Margarida de Castre i Alagó, senyora de la casa de Castre, vescomtessa d'Illa i baronessa de la Llacuna. També era aquest un cas d'acumulació de senyories per via femenina. En el segle XVI, els Cervelló, barons de la Llacuna, havien obtingut una part de l'herència de la casa de Castre. Estefania de Castre, senyora propietària de la casa de Castre, es va casar amb don Martí d'Alagó, senyor d'Aljafarín. Margarida era la filla única del matrimoni¹¹. La comtessa d'Osona va morir a Barcelona l'onze de març de 1624 i Pujades feu constar que es tractava de la última descendent del llinatge dels Cervelló, “que los fills ja vindran per dona”¹². En el seu testament nomenava usufructuari el marit, mentres no es tornés a casar, o fins que l'hereu complís 20 anys.

A principis del segle XVIII, el marquès Guillem Ramon de Montcada havia perdut l'únic hereu baró, i en el seu testament (1702) disposava que la seva filla gran es casés amb un Montcada de qualsevol altre regne “de la monarquia de España”. Si no ho feia, la successió passaria a la germana petita¹³. Les coses anaren altrament. La filla gran, Teresa, es va casar el 1722 amb el que seria l'onzé duc de Medinaceli (i també duc de Cardona) i portà en dot els dominis d'Aitona, i Osona, amb les senyories valencianes del llinatge: Vilamarxant, Xiva, Beniarjó i Callosa. El religiós català Agustí Eura (futur bisbe d'Orense) va pronunciar un sermó a Madrid el 1734 i el va dedicar a Luis Fernández de Córdoba, que apareix amb els títols de marquès d'Aitona, i baró de La Llacuna i de Llagostera¹⁴.

Teresa de Montcada era la vuitena marquesa propietària d'Aitona, però el títol va ser portat durant bona part del segle XVIII per una altra dona, la segona muller del marquès Guillem Ramon, Rosa Maria de las Nieves de Castro (Madrid 1691-1772). Aquesta dama va heretar el 1731 l'important comtat gallec de Lemos, títol pel que es més coneguda¹⁵.

11. Real Academia de la Historia. 9/126. Colección Salazar y Castro. Tomo X-18654. Historia de la Casa de Montcada. Libro IX. Capítulo V. Sucesión de la línea primogénita de Castro, que incorporó con sus estados en la casa de Aitona la marquesa doña Margarita. El cronista valencianista Escolano es referia a ella com “la hija heredera del barón de La Laguna”. Llibre VIII, capítol XX, p. 906.

12. PUJADES, III, p. 170.

13. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB). Notari Francesc Bonaventura Torres. Segon Llibre de Testaments, fols. 99 i ss.

14. Ernest LLUCH, *La Catalunya vençuda del segle XVIII*. Barcelona 1996, p. 104,

15. Eva María GALAN RAJOY, “La condesa de Lemos. Poder e Il·lustració”, dins *El Conde de Aranda y su tiempo*. Zaragoza 2000, I, pp. 67-90.

Els comtes de 1599

Molts dels nous títols de noblesa creats per Felip III en les Corts de 1599 es trasmeteren per línia femenina. Aixís succeí ja en la primera generació amb els comtats de Vallfogona i de Guimerà. Francesca de Castre Pinós i Fenollet, va heretar el comtat de Vallfogona el 1634, després de la mort de dos germans barons, i el 1638, a la mort del seu cosí, heretà el comtat de Guimerà, després d'un plet amb la vídua del comte, Isabel d'Erill¹⁶.

Pero la concentració de títols no s'acabava aquí. Francesca havia estat la muller d'un gran aristòcrata aragonés, el duc d'Híxar. S'hi havia casat a Saragossa el 1596, quan ell tenia 44 anys. Era viuda desde 1614 i només tenia una filla, Isabel Margarida, "una de las grandes heroínas que en nuestro siglo ha tenido España por el número y honor de sus estados". Aquesta es va casar el 1622 amb un gran aristòcrata, Rodrigo Sarmiento de Silva, que reunia el títol portuguès de marquès d'Alenquer i el galleg de comte de Ribadeo, però que ha passat als llibres d'Història amb el títol principal de la seva muller: el duc d'Híxar. Francesca de Pinós va morir el 1663, pràcticament un any abans que el seu gendre¹⁷.

A finals del segle XVII, la successió d'Híxar, Vallfogona i Guimerà, tornava a estar en mans d'una pubilla, la setena duquessa d'Híxar, Joana Petronila de Silva (1669-1709). Es va casar el 1688 amb un noble d'origen portugués, que tenia dominis en diferents regnes de la Corona d'Aragó. Era Fadrique de Silva Portugal, marquès d'Orani al regne de Sardenya, baró de Mur al Principat i senyor de Monnòver al regne de València. Vidua i amb la successió masculina assegurada, la duquessa es va casar amb el militar napolità Ferran Pignatelli, el qual va portar el títol de duc d'Híxar. "Grande no lo es sino por su mujer", comentava un botifler, quan el duc va passar a l'obediència austracista el 1710. Ja a l'exili, a Viena, Pignatelli es tornà a casar amb la seva cunyada, Isabel de Silva, que es feia dir duquessa d'Híxar¹⁸.

La successió femenina també va ser important en la nissaga dels comtes d'Erill. Vers la meitat del segle XVI havien obtingut la baronia de Sant

16. Pedro MORENO MEYERHOFF, "El primer comte de Guimerà ...", *Paratge*, n.º 14 (2001), pp. 15-22.

17. Luis de SALAZAR y CASTRO, *Historia de la casa de Silva*. Madrid 1697, II, pp. 700-702.

18. Pedro MORENO MEYERHOFF, "Els fons genealògics i nobiliaris catalans en l'arxiu ducal d'Híxar", *Paratge*, n.º 10 (1999), pp. 21-29.

Antolí, a la Segarra, pel matrimoni de Joana d'Aimerich, senyora de Sant Antolí, amb Alfons Roger d'Erill. Foren els pares del primer comte d'Erill¹⁹.

Després de la mort del segon comte, el títol va passar a la seva filla, Margarida Teresa, per la mort d'un germà (1629). La successió va enfrontar les comtesses mare i filla amb el germà del comte, don Felip d'Erill, cavaller de l'orde de Sant Joan, el qual al·legava que el títol no permetia pas la successió femenina. Felip va morir assassinat el 1632²⁰, i la filla del segon comte, Margarida Teresa d'Erill, nascuda a Càller (Sardenya) el 1618, durant el virregnat del seu pare, va gaudir de la protecció de la monarquia.

La comtessa d'Erill es va casar amb tres nobles titulats, El primer va ser el sard Ignasi de Castellví, comte de Sedilo, que va morir en l'asedí de Salses. El segon marit era l'andalús d'ascendència corsa Vicentelo de Leca, del qual va tenir un fill, Antoni, nascut a Sevilla el 1644. El tercer marit va ser el valencià Alfons de Cardona, primer marquès de Castelnovo. Margarida Teresa va cedir el títol de comte al fill el 1676 i va morir el 1696²¹.

Els Erill foren austracistes durant la guerra de Successió i a l'exili de Viena mancà altra vegada la successió masculina. El títol va passar a una filla, Maria Gaietana Roger d'Erill i Moncayo, la qual es va casar amb dos aristòcrates de Castella; en primeres noces amb el comte d'Amarantes i en segones amb Antonio Félix de Silva i Ligne, el qual va portar el títol de comte d'Erill en el regnat de Carles III²².

Ben aviat es va extingir la successió masculina dels comtes de Centelles. El 1601 Alamanda de Carrós i Centelles, consort de don Cristòfol de Centelles, comte de Quirra, senyor de la vila de Nules, succeí el seu pare en el comtat de Centelles, com heredera universal²³. A la seva mort, pocs anys després, hi hagué plet entre els Centelles valencians barons i les dones catalanes del mateix llinatge, donya Joana, anomenada "la indefensa" i Violant, la qual va obtenir una sentència favorable de l'Audièn-

19. FERNANDEZ de BETHENCOURT, III, p. 470.

20. PUJADES, IV, pp. 238-239.

21. PEREZ APARICIO, "Una vida al servicio de la Casa de Austria. Don José Folc de Cardona y Erill, príncipe de Cardona (1651-1729)", *Estudis*, n.º 28 (2002), pp. 424-427.

22. AHN. Consejos suprimidos. Leg. 6861, n.º 26.

23. AHPB. Notari Antoni Batlle. Segon Llibre de Testaments, fol. 1. Testament de don Joaquim de Carroç i Centelles.

cia el 1610. El 1622 el títol va passar a Ramon de Blanes, fill de donya Toda de Centelles²⁴.

Dels altres comtes de 1599, el primer de Savellà, Bernat de Boixadors s'havia casat el 1576 amb donya Isabel de Burguès i Pacs, senyora de la vila i baronia de Vallmoll²⁵. Els Rocabertí, comtes de Peralada, s'extingiren a la tercera generació. El 1671 va morir el darrer baró del llinatge. Elisenda Rocabertí i Zafortesa, quarta comtessa de Peralada, estava casada amb el valencià Ramon de Rocafull, comte d'Albatera. El seu fill Guillem Ramon es va casar amb la possible heredera del comtat aragonés d'Aranda, però no sols va perdre la possibilitat d'aquesta herència, sino que va morir el 1727 sense successió. El comtat de Peralada va passar al comte de Savellà²⁶.

També es va estruncar aviat la successió del comtat de Montagut, que va passar per via femenina. El primer comte, Guerau de Cruïlles es va casar amb Jerònima Llull de Boixadors, i el títol fou portat per aquesta i pel seu segon marit, Josep Folc de Cardona²⁷.

El títol de comtes de Santa Coloma va passar a la família rossellonesa dels Reart, després de la mort del tercer comte, Lluís de Queralt i Alagó, el 1689. Joan de Reart s'havia casat el 1650 amb Maria d'Icart, filla de Cristòfol d'Icart i de Queralt²⁸.

Els títols de Carles II

La transmissió de títols per línia femenina va continuar en la segona part del segle XVII. El conseller d'Aragó Bernat Pons i Turell va rebre el 1646 el títol de comte de Robres, una senyoria aragonesa de la seva muller, Caterina de Mendoza i Pons. El segon comte de Robres, Bernat Agustí Pons de Mendoza, es va casar amb Caterina Salbà, filla d'un altre conseller d'Aragó, Miquel Salbà i Vallgornera. Caterina reunia diveses herències, rebudes per via fememina. La seva àvia, Melciora de Vallgornera

24. PUJADES, II, p. 208. III, p. 77.

25. Josep JUAN VIDAL, *Els Burgues. Una nissaga de poder*. Mallorca 2003, pp. 156-157.

26. Eugenio SARRABLO, *Consultas del Consejo de Aragón*, Madrid 1975, n°. 4243.

27. Pere MOLAS, *Catalunya i la Casa d'Àustria*. Barcelona 1996, p. 203. La senyoria comprenia les poblacions de Montagut de Fluvià, Castellfollit de la Roca, Sant Joan les Fonts i Les Preses.

28. Philippe LAZERME, *Noblesse catalane*, La Roche sur Yon 1976, III, pp. 116 i ss.

(morta el 1628), era senyora de Vilanant i el seu pare va rebre el títol de marquès de Vilanant el 1681. La seva mare, Jerònima Pons de Rajadell, era senyora de Jorba. A més, Caterina va ser l'heredera universal de la seva tia, D^a. Jerònima Llull de Corbera de la que li va arribar el títol, discutit, de comtessa de Montagut²⁹.

El tercer comte de Robres, Agustí Pons, es casà el 1700 amb Maria Ignàcia de Bournonville, de vint anys, de la família dels marquesos de Rupit. La història de la casa de Rupit és també una història de pubilles. Rafela Vilademany va succeir el seu germà com senyora de Rupit, Santa Coloma de Farners, Fornells, Viladrau i Taradell. S'havia casat el 1600 amb Pere de Perapertusa (nascut el 1573), el qual havia obtingut a les Corts de 1599 el títol de vescomte de Joc³⁰.

La seva neta, Maria de Perapertusa (nascuda el 1636), es va casar el 1659 amb un aristòcrata belga, el marquès de Bournonville. Maria va morir de part el 1660 i el marit va tornar al seu país, deixant el fill sota la cura de l'avi matern. Francesc Antoni de Bournonville i Perapertusa, va rebre el 1681 el títol de marquès de Rupit. Es va casar el 1682 amb una altra pubilla: Manuela d'Erill (1655-1720), baronessa d'Orcau, senyora d'Eremprunyà, Castelldefels, Gavà i Begues. Durant la primera meitat del segle XVIII la successió del títol tornava a estar en mans d'una dona, Maria Francesca de Paula Bournonville, nascuda el 1711, "la pubilla Rupit". Es va casar dos cops, en primeres noces amb el primogènit del comte de Solterra, i en segones amb un fill del marquès de Besora³¹. No va tenir fills i el títol va passar als comtes de Robres, la línia masculina dels quals també es va estruncar. Maria Josefa Pons de Mendoza, nascuda a Barcelona el 1702, es va casar el 1715 amb l'aragonès marquès de las Torres, el qual, per mort dels hereus corresponents es va convertir en comte d'Aranda. Foren els pares del famós ministre de Carles III, el qual portava els títols catalans de marquès de Vilanant i de Rupit, vescomte de Joc, baró d'Orcau i de Santa Coloma de Farners, senyor de Tiurana, Taradell i Viladrau. La seva mare va morir a Barcelona el 1767³².

29. MOLAS, *Catalunya i la Casa d'Austria*, p. 133.

30. LAZERME, III, pp. 55 i ss.

31. LAZERME, III, pp. 57-60.

32. Pedro MORENO MEYERHOFF, "Linajes catalanes en la casa de Aranda. La casa de Rupit", dins *El Conde de Aranda y su tiempo*, Zaragoza 2000, pp. 99-134.

Una altre pubilla es va casar, com Maria de Perapertusa, amb un comanament de l'exèrcit reial després de 1652. Maria Reguer, senyora de Vila-grassa “i altres llocs a la Plana d’Urgell”, es va casar el 1653 amb Juan Antonio de Velasco, gentilhome de cambra de don Joan d’Austria, fill del comte de la Revilla. La seva filla i heredera, Maria Francisca de Velasco i Reguer, es va casar amb el 1686 amb Josep de Marimon i Corbera, futur marquès de Cerdanyola³³.

Els Marimon van ser botiflers notoris. Un dels principals austracistes, el marquès de Rubí –solter el 1701– es va casar el 1702 amb una pubilla, Isabel Corbera i Santcliment, filla del senyor de Llinars, la qual va morir el gener de 1707. A la mort del marquès (1740), el títol va passar a la seva filla, Maria Francesca de Rubí i Corbera (nascuda el 1704), que era per la seva mare baronessa de Llinars. La pubilla s’havia casat el 1722 amb un alt militar borbònic, Francesc Pignatelli i Aimeric, que era vidu i li portava 17 anys. La història familiar d’aquest també era alliçonadora. El seu avi matern era don Bernat Aimeric i Cruilles, que va ser diputat militar de la Generalitat i Protector del Braç. Com a les rondalles, don Bernat tenia tres filles i no es decidia a casar-les:

Tuvo tres hijas y no de común belleza y garbo, que ayudados de lo ilustre de la nobleza. eran muchos los que las competían para aliarse.

La pubilla, Anna d’Aimeric i Argençola, nascuda el 1656, veient la indecisió del seu pare, va triar el 1675 el militar napolità Domenico Pignatelli, de 35 anys. L’elecció no va agradar gens al sogre. “Como no es costumbre en Cataluña casar las herederas con extranjeros, lo sintió mucho don Bernardo y le negó el trato, hasta después de la gloriosa defensa de Gerona”, en la qual va participar Pignatelli el 1684³⁴.

Per aquesta unió de llinatges, a la definició de bens de la marquesa de Rubí (1743) hi trobem tant la baronia de Llinars, com les possessions dels Aimeric a la Catalunya central (el lloc i terme de Talavera). La línia dels Pignatelli marquesos de Rubí tampoc va tenir continuïtat i a les acaballes del segle XVIII les seves possessions havien pasat, altra vegada per línia

33. Pere MOLAS, “Catalans als Consells de la Monarquia (segles XVII-XVIII)”, *Estudis Històrics i Documents de l’Arxiu de Protocols*, XIII (1995), p. 237.

34. Francisco de CASTELLVI, *Narraciones Históricas*. Madrid 1997, I, p. 482.

femenina, a la família aragonesa dels Jordán de Urriés, marquesos d'Aierbe, en virtut del matrimoni de Marianna Pignatelli amb Pedro Jordán de Urriés el 1739³⁵.

Encara tenim altres exemples de pubilles que van portar els dominis paterns als seus marits. La tarragonina Maria Gràcia Pons i Sacosta, senyora de Mas Ricart, a La Canonja, filla del magistrat de l'Audiència, Fabrici Pons de Castellví, es va casar amb el primer comte de Llar³⁶. El títol de comte de Tamarit, concedit el 1681 al reusenc Francesc de Montserrat i Vives, a la seva mort, va passar a la seva filla, casada amb Antoni de Camporrells i Gallart, senyor de Biosca³⁷.

II. VIDA SOCIAL Y FAMILIAR

Dones de confiança

La documentació permet reconstruir algunes xarxes familiars i de relació, integrades per dones. A l'igual que en el cas dels homes, l'elecció de marmessors permet conèixer millor el cercle de sociabilitat. Des d'aquesta perspectiva podem conèixer quines “dones de confiança” havien triat les nostres dames en els seus testaments. El 1620 la comtessa d'Osona va nomenar marmessesores “la mare i senyora” (Estefania de Castre) i la cunyada, Lucrècia de Montcada, marquessa viuda d'Ariza. Aquesta, en cavi, va designar els seus germans, Gastó, el marquès d'Aitona, i Lluís, gran comanador de l'orde de Sant Joan (159)³⁸.

La primera comtessa d'Erill, Cecília de Sentmenat, va designar marmessesores la seva nora, Bárbara de Maino, muller del segon comte, i el gendre, el comte de Guimerà, casat amb Isabel d'Erill (1616)³⁹. Violant de Centelles nomenava la seva cunyada Marianna de Cardona, i el fill d'aquesta, Josep de Cardona (1622)⁴⁰. Cent anys després (1723), la comtessa

35. Pere MOLAS, “La família del Marquès de Rubí, dels Austria als Borbó”, *Afers*, X, n.º 20 (1995), pp. 61-78.

36. MOLAS, *Catalunya i la Casa d'Austria*, p. 134.

37. Salvador ROVIRA GOMEZ, *El marquesat de Tamarit (1681-1837)*. Altafulla 1992.

38. AHPB. Pere Carbonell, Tercer Llibre de Testaments, 9.

39. AHPB Antoni Estalella. Primer Llibre de Testaments, fols. 167-180.

40. AHPB. Notari Rafael Riera. Llibre Primer de Testaments, 137, 140.

vidua de Savellà, Isabel de Pinós, designava marmessores la seva filla, Marianna de Boixadors i Pinós, vidua del valencià marquès de la Casta i la seva nora, la mallorquina Dionisia Sureda de Sant Martí⁴¹. L'any següent, la marquesa vidua de San Vicent, Anna d'Aimeric i Argençola, confiava el compliment de la seva voluntat a la seva germana Gertrudis, baronessa de Rocafort, i a la filla, Marianna Josefa, comtessa vidua d'Althann, a Viena⁴².

Les filles

El testament de les dames podia contenir clàusules en benefici de les filles. El 1620 la comtessa d'Osona deixava un llegat de 30.000 lliures jaqueses a la filla Caterina. En un codicil de 1624 es preocupava pel futur de la seva filla recent nascuda, Maria Magdalena, a la qual assignava 4000 lliures per professar en un convent. Vuit anys més tard la nena fou promesa amb el fill del comte de Santa Coloma, Guerau de Queralt, que va morir poc després. El 1640 Magdalena era monja al monestir de Pedralbes, del qual era abadessa una tia-àvia, filla del primer marquès d'Aitona. Davant l'avanç de les tropes castellanes, el gener de 1641, les monjes de Pedralbes i entre elles Magdalena, es refugiaren en el palau familiar dels Montcada, la casa Gralla⁴³. El marquès d'Aitona va demanar que la seva germana Magdalena fos inclosa en el bescanvi de la família Cardona, que es va produir el novembre de 1641⁴⁴.

En el seu testament de 1702, el marquès Guillem Ramon d'Aitona llegava 60.000 ducats a cadascuna de les seves filles, Marianna i Lluïsa.

El matrimoni

Dins la norma general d'endogàmia nobiliària les famílies seguien polítiques específiques d'aliança matrimonial. El marquès Guillem Ramon

41. AHPB. Notari Josep Francesc Fontana. Primer Llibre de Testaments, fol. 225.

42. AHPB. Notari Pau Mollar. Llibre de Testaments, fols. 34-36.

43. Pere CATALA ROCA, *El Virrei Comte de Santa Coloma*, Barcelona 1988, pp. 82 i 414. *Manual de Novells Ardits* XII, p. 583.

44. *Memorial Histórico Español*. XXV. Crónica de Miquel Parets. VI, p. 610, n°. 1201.

d'Aitona es va casar el 1644 amb una dona de la família Silva, en la branca dels marquesos d'Orani. Era besneta del primer marquès d'Aitona, per Guiomar de Montcada, comtessa de Cocentaina. La mare de la nùvia es deia Lucrècia, com la seva àvia, Lucrècia Gralla. Anys després, la seva besneta Lluïsa de Montcada es casava amb un altre Silva, en aquest cas el duc d'Hixar⁴⁵.

Caterina, germana del quart marquès d'Aitona, és va casar el 1644 al propi palau reial de Madrid, amb un altre Montcada, el sicilià Lluís Guillem, duc de Montalto. El seu fill, el nové duc de Montalto, Ferran de Montcada (1646.1713), es va casar el 1665 amb la filla del marquès de los Vélez, Maria Teresa Fajardo, Requesens i Zúñiga, la qual, a la mort del seu pare (1693) va heretar els antics dominis dels Requesens a Catalunya. El matrimoni només va tenir una filla, Caterina de Montcada, morta el 1727, la qual es va casar amb el vuité marquès de Villafranca⁴⁶.

La família Boixadors, comtes de Savellà, va concertar una sèrie de matrimonis repetits amb la família Rocabertí, comtes de Peralada. El segon comte de Savellà, Joan de Boixadors i Pacs, es va casar amb Isabel de Rocabertí i Pau. El seu fill, Joan de Boixadors i Rocabertí va contraure les seves primeres noces amb Esclarmonda de Rocabertí⁴⁷.

A través de succesives generacions es perfilava el procés d'ascens social de les famílies. El matrimoni de don "Pedro" de Queralt amb una Codina va ser un bon exemple d'enllaç entre una vella família nobiliària i una de nobles nous. El fill del matrimoni, don Dalmau de Queralt, es va casar el 1612 amb una dama de la noblesa catalana de Sardenya, Joana d'Alagó i Requesens, filla del comte de Villazor. Les noces es van celebrar per poders, estant la nùvia a Càller. El matrimoni va durar fins la mort de la muller el 1629⁴⁸.

El primer comte d'Erill estava casat amb una Sentmenat. El seu fill, Alfons, el segon comte, va gaudir de la protecció de la monarquia. Es va

45. Luis de SALAZAR y CASTRO, *Historia ... de la casa de Silva*. II. Libro XI, p. 677.

46. ALVAREZ de BAENA, *Hijos ilustres de Madrid*. Madrid 1798. Redició 1971, II, pp. 5-6 i 64-66.

47. María Adela FARGAS PEÑARROCHA, *Família i poder a Catalunya, 1516-1626. Les estratègies de consolidació de la classe dirigent*. Barcelona 1997, p. 448.

48. CATALA ROCA, pp. 31-34.

casar amb una dama de la reina Margarida d'Austria, l'esposa de Felip III. El matrimoni va ser abundantament dotat:

Han concertado casamiento del conde de Erill, catalán, con doña Bárbara, dama de la reina, al cual hacen merced de una encomienda de 2000 ducados y el cargo de baile general de Cataluña ...y sin esto se le dan 12000 ducados de dote⁴⁹.

La comanda de l'orde de Sant Jaume, que el comte va obtenir gràcies al seu matrimoni, va passar als marits de la seva filla, Margarida Teresa, dels quals ja hem parlat. Ella va tenir un paper a la vida de la cort, primer com dama de la reina Isabel de Borbó. i després com cambrera major de la infanta Margarida Teresa, muller de l'emperador Leopold I el 1666. "Dama catalana" l'anomenava l'ambaixador imperial comte de Potting⁵⁰. Va viure a Viena fins la mort de l'emperadriu el 1673 i allí va casar la seva filla Caterina amb el militar napolità Antonio Caraffa. Aquest va rebre el 1687 el collar de l'orde del Toissó d'Or a instàncies de l'emperadriu, per haver-se casar amb una dama de la cort. La comtessa Caraffa va tenir un paper important a Viena fins el regnat de Carles VI. No era doncs pròpiament una exiliada⁵¹.

Els Erill seguien l'opció austracista durant la guerra de Successió. A l'exili vienés, els Erill es beneficiaren de la protecció de la seva parenta, la comtessa Caraffa, cambrera major de l'emperadriu. També establiren relacions matrimonials continuades amb la família aragonesa dels marquesos de Coscojuela. Antoni d'Erill, fill de Margarida Teresa, s'havia casat el 1670 a Saragossa amb Josefa de Moncayo, i el seu fill Francesc va fer-ho el 1716 a Viena amb Teresa Moncayo Palafox, dama d'honor de l'emperadriu⁵².

Per la seva banda, el marquès de Coscojuela, Bartolomé de Moncayo (nascut el 1675), es va casar a Barcelona el 1699 amb la catalana Maria

49. Luis CABRERA de CORDOBA, *Relaciones de la Corte de España ... Felipe III*. Madrid 1857 (reedició Valladolid 1997), p. 135.

50. *Diario del Conde de POTTING, embajador del Sacro Imperio en Madrid (1660-1674)*. Edición de Miguel NIETO NIÑO. Madrid 1999, p. 222.

51. Alfonso de CEBALLOS ESCALERA, *La insigne orden del Toisón de Oro*. Madrid 2000, pp. 384-385.

52. CASTELLVI, III, pp. 688-689.

Francesca de Blanes Centelles i Calatayud, filla del comte de Centelles, que tenia 14 anys. Maria Francesca de Moncayo, nascuda a Barcelona el 1700, va heredar del seu pare el títol de marquès de Coscojuela, i de l'àvia paterna el de comte de Fuentes, títol que va trasmetre al seu marit Antoni Pignatelli, amb el qual es va casar a Palerm el 1722⁵³.

El comte de Centelles estava casat desde 1679, amb la valenciana Anna Maria Calatayud i Palafox, a la influència de la qual s'atribuí la militància austracista del seu marit: "la condesa, con sus grandes prendas, dominaba el genio del marido", segons va escriure el comte de Robres⁵⁴. El 1711 Centelles va contraure segones noces amb una dona de família austracista, Isabel de Pinós. El mateix va fer el 1738 el seu fill Francesc, casat amb Anna Maria de Pinós. En canvi, trenta anys després Francesc va tornar-se a casar, però aquesta vegada va enllaçar amb la família botiflera dels Marimon⁵⁵.

Es interessant seguir, al llarg del segle XVII, l'estratègia familiar de la família Rubí. A principis del segle, el doctor i cavaller Rafel Rubí i Coll es va casar amb Laura Marimon. Ramon de Rubí i Marimon es va casar el 1630 amb Teresa Sabater, de 16 anys. Pere de Rubí i Sabater es casar el 1664 amb Regina de Boixadors i Crassi, de 20 anys, filla d'un conseller d'Aragó i de la milanesa Lluïsa Crassi. En el seu testament de 1694, Pere de Rubí, demanava a la seva muller que cuidés la seva mare, Teresa Sabater, que encara vivia. I seguia viva quan Regina va fer testament el 1701. Les dones de la família Rubí es casaren amb famílies en procés d'ascensió social. Madrona de Rubí i Marimon es va casar amb Miquel Joan de Taverner. El seu fill Francesc de Taverner i Rubí va fer-ho amb Maria Ignàsia d'Ardena, heredera de la senyoria de Darnius⁵⁶. Mentre els Taverner foren borbònics decidits, Francesca de Rubí i Boixadors va ser la muller de Carles de Torres i Fiveller, senyor d'Almenara, que va morir l'Onze de Setembre de 1714. També, Anna d'Aimeric esposa i mare de generals fidels a Felip V, va intervenir davant el virrei Velasco en favor del seu nebot, Antoni de Peguera i Aimeric⁵⁷.

53. Didier OZANAM, *Les diplomates espagnols du XVIII siècle*. Madrid 1999, p. 395

54. Agustín López de Mendoza, Conde de ROBRES, *Historia de las guerras civiles de España*. Zaragoza 1882, p. 237.

55. LAZERME, I, pp. 153-154.

56. Pere MOLAS, "Els Comtes de Darnius (segles XVI-XVIII)", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XVIII (2000), pp. 313-314.

57. CASTELLVÍ, I, p. 459.

La família dels Sagarriga va contraure també enllaços significatius. El 1570 Lluís de Sagarriga es va casar amb Anna d'Icart i Carcassona, filla del Batlle general de Catalunya. Dels seus fills, Francesc es va casar amb una Argençola, i Comtessina de Sagarriga i Icart, amb Lluís de Queralt, de la casa dels senyors de Santa Coloma. Ramon de Sagarriga i Argençola es va casar en primeres amb una filla del lloctinent de racional, Guerau de Guardiola⁵⁸.

Durant el darrer decenni del segle XVII residien a Barcelona els marquesos d'Aitona, Guillem Ramon de Montcada i la seva muller, Ana Maria de Benavides. En el seu testament otorgat el 1702 el marquès li deixava explícitament “la pintura de Nuestra Señora de los Dolores que hizo Lucas Jordán en Barcelona”. També declarava que la seva esposa es pogués beneficiar de les capitulacions matrimonials, segons les lleis d'Aragó, Catalunya y València⁵⁹. La marquesa era a Barcelona durant l'estiu de 1705 i no va poder sortir de la ciutat. El dia de l'avalot de 22 d'octubre, Aitona es va preocupar per la sort de la seva esposa: ¿Milord, y mi mujer?, va preguntar al anglès Peterborough. Aquest es va cuidar de que la marquesa quedés sana i estalviava a la casa del marquès de Rupit. Sembla, a més que el marquès no va voler anar-se'n en el seguici del virrei Velasco per no deixar la muller⁶⁰.

Vida de relació

El Dietari de Jeroni Pujades ens dona força informació sobre la vida social de la duquessa de Cardona durant els anys vint del segle XVII.

Ens interessa aquí fer constar la importància de l'amistat femenina. El 1628 la duquessa va fer la seva entrada a Castellò d'Empúries, acompanyada per Maria Anna de Vallgornera Cardona, senyora d'Albons⁶¹. Aquesta l'acompanyava també quan la duquessa va fer la seva entrada a Barcelona el novembre de 1630, ensems amb la nora, la duquessa de Lerma, i la comtessa de Montagut, totes “muy damas”. Dies després la duquessa va rebre els consellers de Barcelona, “en un aposento molt ben posat i ador-

58. LAZERME, I, p. 220 i ss.

59. AHPB. Notari Francesc Bonaventura Torres. Segon Llibre de Testaments, fols. 99 y ss.

60. Relació d'Honorat Pallejà, publicada per J. ALBAREDA. *Política, religió i vida quotidiana en temps de guerra (1705-1714)*. Barcelona 2001, pp. 96-98.

61. PUJADES, IV, p. 142.

nat, i ab son dossier molt ric”, acompanyada de la seva nora i de “moltes dames de la ciutat, ben adreçades”⁶².

En una altra visita de 1636, donya Caterina estava dempeus sota un dossier, voltada de “senyores dames de la terra” que li feien visita⁶³. Seixanta sis anys després, el 1702, l’aleshores duquessa de Cardona i Medinaceli va rebre els consellers de Barelona, asseguda al llit, en presència de cavallers de la família i de “criats de primera estimació”⁶⁴.

L’estada de la família Cardona a la seva vila de Castelló d’Empúries, mereix més extensió que la que aquí li podem donar. Ens limitem a alguns apunts. El dia de la seva entrada solemne a cavall, la duquessa va regalar el vestit que portava, seguint la tradició, a don Diego de Rocabertí i Pau, a qui li corresponia el càrrec de palafrener. L’escena va donar lloc a un intercanvi de suggerències entre els dos. El cavaller li va dir: “senyora comtessa, sou tota mia, dels cap als peus, fins la camissa”. I ella, “baix baixet”, li respongué; “y lo demás del duque mi señor”. ¿No estoy gallarda?, va dir la duquessa quan va arribar al seu allotjament⁶⁵. En el comiat, dos anys després, la duquessa es va despedir dels cònsols de Castelló amb una abraçada tant forta, com si fos de marit a muller⁶⁶.

Durant la seva estada, la primavera de 1629, la duquessa va assistir a pregàries per la inclemència del temps. El mes d’abril “per les grans tramuntanes”, portada per esclaus en una cadira. El més següent va anar a l’esglèsia pels grans aiguats. Hi va anar “pluja batent” (però en la seva cadira, naturalment), i va resar agenollada “sense coixí ni estrada”⁶⁷.

La duquessa Caterina alternava les manifestacions familiars amb els vassalls amb l’expressió de supèrbia envers altres dames. Per que la va tractar de senyoria i no d’excel·lència, va tenir una forta baralla amb la comtessa de Santa Coloma, a la que va titllar de “sucia puerca”⁶⁸. Dos anys després va tenir un enfrontament amb una aristòcrata de Castella, la duquessa d’Albuquerque, que s’allotjava a casa seva i que se’n va anar dient: “Nunca más amistad con la casa de Cardona”. La raó sembla haver

62. PUJADES, IV, pp. 252-253. MNA. X, p. 505.

63. MNA. XII, pp. 49-50.

64. MNA. XXIV, p. 31. 3 agosto 1702.

65. PUJADES, IV, pp. 147-150.

66. PUJADES, IV, p. 229.

67. PUJADES, IV, pp. 199, 202.

68. PUJADES, III, pp. 219-220.

estat que la Alburquerque rebia la visita de la comtessa de Montagut, muller de don Josep de Cardona, la persona que pledejava per la successió del ducat. Pujades pensava que l'amistat entre la de Montagut i la d'Alburquerque venia de quan aquesta va ser la virreina del Principat, de 1616 a 1619⁶⁹. La comtessa de Montagut no estava mal relacionada amb la cort. En un torneig celebrat a Barcelona el 1632 el rei li va fer enviar per un cavaller "lo pris primer", que era una ploma de diamant, mentres que l'infant don Carles, germà del rei, va tenir la mateixa atenció amb la comtessa de Vallfogona⁷⁰.

La presència col·lectiva de dames en funcions públiques o semipúbliques es pot seguir en el cas de Violant de Centelles, que segons Pujades era "la dama de més fe i més respectada de quantes hi ha hagut en nostra temporada". Violant, que era la muller del portantveus de governador, tenia "lo cap de les dames" en el sarau donat a la llotja de la ciutat en honor de Felip III el 12 juliol de 1599. Va ser la primera de les "dames de la terra" a l'hora de besar la mà del rei⁷¹. El 2 de juliol de 1601, donya Violant va visitar les relíquies de Sant Raimon de Penyafort, al convent de Santa Caterina. L'acompanyaven moltes dames, "bellíssimament adornades"⁷². Quan dos anys després, donya Mencia de Requesens, comtessa de Benavente, visità la tomba de Santa Eulàlia, l'acompanyaven la mateixa Violant, la germana del seu marit, Marianna, muller de Galceran de Cardona i Isabel d'Agullana, muller del regent de la tresoreria. Les mateixes dames estaven presents en el dol del governador Cardona, aquell mateix any. Violant estava al llit i li feia companyia la duquessa Joana de Cardona i algunes dames, mentres Marianna, germana del difunt, presidia el dol⁷³.

Altres dames dirigiren el juliol de 1603 la recepció als fills del duc de Savoia. El dia dos va haver-hi un sarau de dames al palau Aitona en honor dels prínceps de Savoia, i Maria d'Erill, vidua del baró de Joc, va oferir una festa als joves prínceps de Savoia, en nom del seu fill, el vescomte⁷⁴.

69. PUJADES, IV, pp. 101-102.

70. DG. V, p. 424.

71. MNA. VII, p. 227.

72. PUJADES, I, p. 155.

73. PUJADES, I, pp. 261.

74. PUJADES, I, p. 280. MNA. VIII, 14-15.

El 1658 la Diputació del General va fer grans festes per celebrar el naixement del príncep Felipe Próspero. En el sarau, i de manera significativa, la virreina ballà amb el diputat militar “a l’estil del país”, Rafela de Perapertusa, filla del vescomte de Joc, va fer-ho amb el governador de la plaça, i la filla del general de la cavalleria amb don Gabriel de Llupià, portant-veus de governador. A continuació va tenir lloc una “momeria”, en la que participaren quatre quadrilles, dos de dames i dos de “galans”. Entre les primeres hi havia Maria de Perapertusa, filla gran del vescomte de Joc i Caterina de Salbà, comtessa de Robres i Montagut⁷⁵.

Aquell mateix any va morir a València la virreina, duquessa de Montalto, germana del marquès d’Aitona. El 1652, després de la rendició de Barcelona, havia rebut l’ambaixador de la Generalitat, Francesc Puijaner, que anava a Madrid. Aquest escrivia que la duquessa l’havia rebut “ab lo major aplauso i gust imaginable” i s’havia interessat per moltes persones de Barcelona. Puigjaner deia que ella havia manifestat “la afició i voluntat de verdadera catalana, filla de nostre català l’excm. sr. marquès d’Aitona”⁷⁶.

Davant la mort

A l’hora de la tria de la sepultura les dames podien seguir dos camins. Sobre tot les pubilles podien escollir el panteó de la família de procedència. La comtessa d’Osona es decantava el 1623 pel monestir de Santes Creus, a la capella de St. Joan, que era de la família Cervelló. També disposava que es diguessin misses a les esglésies aragoneses d’Aljafarín i Estadilla, a les senyories del pare i de la mare. Tanmateix la portaren a enterrar a Pedralbes⁷⁷.

Isabel de Burgués, primera comtessa de Savellà, va escollir sepultura a la seva pròpia senyoria de Vallmoll, on també hi fou enterrat el seu marit, Bernat de Boixadors. Anna d’Aimeric, marquesa de San Vicente volia ser sebollida al convent dels dominics de Manresa, en el vas de la casa Aimeric i que li fossin dites misses al poble de Rajadell.

La baronessa de Llinars i marquesa de Rubí escollia el convent de Santa Caterina al vas familiar “on reposen los cadavers de mos ascendents”.

75. MNA. XVI. Apèndix X.

76. MNA. XVI. Apèndix I, pp. 451-452.

77. AHPB. Notari Pere Carbonell, Tercer Llibre de Testaments, 9 i 18. PUJADES, III, P. 170.

El seu marit disposava que fossin enterrats junts, perquè “vuelva a unirse con la muerte lo que la muerte separó”. En canvi, la primera comtessa d’Erill declarava la seva voluntat de ser enterrada amb el seu marit. La mateixa elecció feia cent anys després (1728) l’aleshores comtessa de Savellà, la qual volia ser enterrada a Montserrat, al vas del marit. També volia ser enterrada on volgués el marit, Jerònima Pons i Rajadell, mentres Regina de Rubí i Boixadors mencionava l’esglèsia de St. Miquel de Barcelona, “en lo vas on reposa lo cadaver de dit marit meu”. El 1710, Maria de Rocafortí, viuda de Josep Galceran de Pinós, volia ser enterrada amb el seu marit, al convent de St. Francesc, amb hàbit de l’orde⁷⁸.

Si Alamanda de Centelles encara volia que se li resés el pre-tridentí trentenari de Sant Amador (1603), trobem entre les testadores algunes declaracions contràries a la pompositat funerària. La duquessa Joana de Cardona (1608) manava que “se dexten de cerimònies de món i pompa vana”. La primera comtessa d’Erill volia que les seves exèquies es fessin “ab moderada pompa, deixant tot lo que pot ser superfluo i demostració de vanitat”. Gairebé cent anys després, Regina de Boixadors, marquesa viuda de Rubí, volia “la menor pompa que possible sia”. I una de les Pinós precisava que les seves exèquies es fessin “ab la menor pompa possible, sens galons ni fausto, en lo modo ordinari i no en alt ni en tùmulo”. La seva parenta Josefa de Pinós i de Urríes, muller de don Josep de Pinós, marquès de Barberà, detallava

que el baul sia portat de modo ordinari i no en alt, sens música, solament 24 atxes i 12 coves, que mon cadàver no sia posat en tùmulo, ni en baix a l’igual del piso⁷⁹.

Algunes morts de dames varen tenir circumstàncies específiques. Suposo que no hem de prendre literalment el comentari de Pujades de que la comtessa d’Osona havia mort “de passió d’anima”, perquè el seu marit s’havia jugat els 12.000 escuts que havia rebut en concepte d’ajuda de costa per l’ambaixada a la cort imperial de Viena⁸⁰.

78. AHPB. Notari Josep Francesc Fontana. Primer Llibre de Testaments, fols. 60-61.

79. AHPB. Notari Josep Francesc Fontana. Tercer Llibre de Testaments, fol. 59.

80. PUJADES, III, pp. 170-171.

Més greu va ser el cas, explicat pel mateix Pujades, de la segona comtessa d'Erill, la milanesa Bàrbara de Maino. Morí enmetzinada mentre pledejava amb el seu cunyat per la successió del títol. Es deia que l'havien mort per evitar que es casés amb don Antoni de Sentmenat, i que a més estava embarassada. Havia deixat per marmessores la virreina duquessa de Feria i la de Cardona⁸¹.

La Revolta Catalana va ser perillosa per a les grans dames. La comtessa de Savellà va ser detinguda per uns miquelets en el camí de Vallmoll a Sarreal i portada presa a Valls⁸². Leonarda Tord, muller de don Juan de Marimon, “vio incendiada dos veces su casa por los amotinados de Barcelona, y escapando de la muerte se refugió en Zaragoza” amb el seu fill de tres anys⁸³.

El cas més conegut és el de la duquessa viuda de Cardona. Es presentava ella mateixa com “una pobre mujer, sola y afigida”. El desembre de 1640 dos dels seus fills es presentaren a Barcelona, dient que ho feien per alleujar “el desconsuelo y soledad de su madre viuda”. La duquessa va ser atacada per un avalot de dones. El dia abans de Nadal es va presentar al Consell de Cent amb el seguici acostumat de “dueñas y criadas”. Aquestes, però, s'hagueren d'esperar fora de la sala del Trentenari. El gener de 1641 la duquessa va fugir del seu palau, disfressada, i acompanyada per una criada. Es refugià en el convent de les carmelites, però tant les monjes, com altres dames que hi estaven recollides temien que la seva presència provoqués la ira popular. Dames i criades l'acompanyaren quan fou bescanviada vora Tarragona el novembre d'aquell any. Fou rebuda oficialment per l'exèrcit de Felip IV, i familiarment pel seu fill Vicent.

Cinquanta anys més tard, la mort de la seva neta Caterina, duquessa de Cardona i de Medinaceli, va donar lloc a la celebració de solemnes exèquies per part del capítol de la catedral de Girona. La impressió del sermó anava precedida, segons el costum de l'època d'unes dècimes que lloaven el munt de dominis de la finada, bo i comentant la fi de tota grandesa humana. Una d'aquestes dècimes vàries ho glosava amb les següents paraules:

81. PUJADES, IV, pp. 238-239.

82. *Les Corts generals de Pau Claris. Dietari o procés de Corts de la Junta general de Braços ...*. Edició, introducció i notes del P. Basili de RUBI. Pròleg del P. Ramon VIDAL. Barcelona 1976, p. 242.

83. *Manual Histórico Español*. Crónica de Miquel PARETS VI, p.679, nº. 1259.